

UOT 792

Şəhla Heydərlı
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
dissertant
E-mail: rejissor_71@mail.ru

Müstəqillik dövründə Azərbaycan teatrının inkişaf modeli

Xülasə: Böyük ənənələri olan Azərbaycan teatr sənəti müstəqillik dövründə tarixin sınağından üzü ağ çıxır. Sözü gedən dövrdə bu sahənin qanunvericiliyinin gücləndirilməsi sahəsində mühüm işlər görüldü. Müstəqillik dövrünün ilk illərində Azərbaycan dinamik inkişafa qədəm qoydu. Ölkəmizin paytaxtında abadlıq, quruculuq işləri başlandı. Bakının siması getdikcə təzələndi və gözəlləşdi. Bu gün şəhərimiz haqlı olaraq dünyanın inkişaf etmiş şəhərləri ilə müqayisə edilir. Beləliklə, bir çox teatrlar mövcuddur ki öz fəaliyyətinə müstəqilliyimizə qədəm qoyduğumuz illərdə başlayıb və uğurla indiki zamanımızadək davam etdirir.

Açar sözlər: Teatr, müstəqil, rejissor, tamaşa, aktyor, milli, səhnə, pyes, mədəniyyət.

Ötən əsrin 90-cı illərində respublikamızda başlayan siyasi böhran mədəniyyət sahəsində islahatların keçirilməsini ləngitmişdir. Bununla belə qeyd etmək lazımdır ki, bu istiqamətdə müəyyən işlər də görülmüşdür. Məhz bu dövrdə respublikanın Mədəniyyət Nazirliyi yeni layihələr üzərində işləmiş, onları həyata keçirməyə başlamışdır. 2000-ci ilin avqust ayında Mədəniyyət Nazirliyinin nəzdində Mədəniyyət Siyasəti Şöbəsi yaradıldı. Burada başlıca məqsəd milli mədəniyyətimizin əsaslarının işlənilib hazırlanması və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın qurulması, həmçinin xarici ölkələrin təcrübələrinin öyrənilməsi idi. Beləliklə, Azərbaycan, mədəniyyətinin dünya mədəni məkanına inteqrasiyası istiqamətində konkret əməli işlər görülməyə başlamışdır.

Böyük ənənələri olan Azərbaycan teatr sənəti müstəqillik dövründə tarixin sınağından üzü ağ çıxır. Sözügedən dövrdə bu sahənin qanunvericiliyinin gücləndirilməsi sahəsində mühüm işlər görülmüşdür. Belə ki, “Teatr və teatr fəaliyyəti haqqında”(29 dekabr 2006-cı il) qanunu, “Azərbaycan teatr sənətinin inkişaf etdirilməsi haqqında” (19 fevral 2007-ci il) sərəncamı, eləcə də “Azərbaycan teatrları 2009-2019-cu illərdə ” (18 may 2009-cu il) kimi Dövlət proqramı qəbul edilir. Həmin sənədlərin qəbul edilməsi milli-mədəni dəyərlərimizin təbliğinə, dünya mədəniyyətlərinə inteqrasiyasına, bu və ya digər elmi-estetik resurslardan səmərəli istifadə edilməsini mümkün edir.

Müstəqillik illərində aparılan mədəniyyət siyasəti nəticəsində təsviri və dekorativ-tətbiqi eləcə də musiqi sənəti və digər yaradıcılıq sahələrində inkişaf meylləri gücləndirilmişdir. Təsadüfi deyil ki, beynəlxalq və respublika əhəmiyyətli

sərgilərin sayı ötən on ildə 500-ü ötmüşdür. Respublikamızın rəssamlarının əsərləri Portuqaliya, Avstriya, Çin, Braziliya, Özbəkistan, Moldova, Ukrayna, Cənubi Koreya, Səudiyyə Ərəbistanı, Misir, Sloveniya, Niderland, İtaliya, İsveçrə, Fransa, İran, Türkiyə, Rusiya, ABŞ, Almaniya və s. kimi ölkələrin nüfuzlu muzey və qaleriyalarında, sərgi salonlarında nümayiş etdirilmişdir. Bəhs etdiyimiz dövr ərzində, musiqi sahəsində keçirilən konsertlərin, festivalların, müsabiqələrin sayı 1500-dən çox olmuşdur. Elə bunun sayəsində respublikamız dünyanın musiqi mərkəzlərindən birinə çevrilib desək yanlışdır. Müstəqillik illərində kino sahəsinin inkişafı yolunda əhəmiyyətli addımlar atılmışdır. Son illər, hətta, gənclərimiz təhsil almaq üçün nazirlik tərəfindən – İngiltərə, Rusiya, Kanada və Türkiyəyə göndərilib.

Müstəqillik illərində milli teatrımızda Azərbaycan və əcnəbi dramaturqların bir sıra müasir və klassik əsərlərinin tamaşası hazırlandı. Bunlardan “Kral Lir”, “Otello” (Şekspir), “Burla Xatun” (Nəbi Xəzri), “Şah Edip” (Sofokl), “Pompeyin Qafqaza yürüşü” (Nəriman Həsənzadə), “Qatil”, “Poçt şöbəsində xəyal”, “Mənim ərim dəlidir”, “Mənim sevimli dəlim”, “Ah Paris... Paris” (Elçin), “Ağqoyunlular və Qaraqoyunlular” (Əli Əmirli), “Ana intiqamı” (Vidadi Babanlı), “Hərdən mənə mələk də deyirlər” (Kamal Abdulla), “Mən illərin işığı” (Kamil Abdullayev), “Qısqanc ürəklər” (Ramiz Mirişli), “Ah qadınlar, qadınlar” (Marat Haqverdiyev), “Dişi canavar” (Covanni Verqa), “Məhəbbət və azadlıq adası” (Cəfər Cabbarlı), “Dar ağacı” Bəxtiyar, “Özümüzü kəsən qılınc”, “Hara gedir bu dünya?” (Bəxtiyar Vahabzadə), “Hökmdar və qızı” (İlyas Əfəndiyev) tamaşalarının adlarını qeyd etmək olar. Tamaşaların əksərinin premyerasında ulu öndər Heydər Əliyev iştirak etmiş, tamaşa haqqında, yaradıcı simalar haqqında teatrşünas, teatr tənqidçisi kimi fikirlərini söyləmişdir.

Müstəqillik dövründə Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrı ilk qastrol səfərinə Türkiyəyə getmişdir. Türkiyədə “Bizim qəribə taleyimiz” və “Sevgililərin cəhənnəmdə vüsali”, tamaşalarını nümayiş etdirmişdilər. Sonradan ikinci səfər oldu və “Hara gedir dünya?” tamaşası ilə ürəkləri fəth etdilər. Eyni ildə “Sevgililərin cəhənnəmdə vüsali” tamaşası Berlində alman teatrsevərlərinə göstərildi. Akademik Milli Dram Teatrı Moskvada ikinci Beynəlxalq Çexov festivalında 1996-cı ildə “Kral Lir” tamaşası ilə çıxış etdi. 1998-ci ildə teatr üçüncü dəfə Türkiyəyə səfər etdi. “Mənim sevimli dəlim”, “Özümüzü kəsən qılınc”, “Hökmdar və qızı” tamaşaları nümayiş etdilər.

Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyev Sərəncam imzaladı. 1998-ci ildə Azərbaycan Teatrının 125 illik yubileyi münasibətilə neçə-neçə kitablar çap olundu. Bu gün də prezident İlham Əliyevin qayğısı ilə teatrlarımızın binaları təmir olunur, bərpa və abadlıq işləri aparılır, teatrlarımızın çağdaş texniki bazaya uyğun fəaliyyət göstərməsi üçün şərait yaradılır. Bu baxımdan Dövlət Rus Dram, Dövlət Gənc Tamaşaçıları, Abdulla Şaiq adına Azərbaycan Dövlət Kukla,

Dövlət Akademik Milli Dram Teatrının yenidənqurma işləri aparılıb istismara verilmişdir. Bu istiqamətdə bütün işlər uğurla davam etdirilməkdədir.

Müstəqillik dövrünün ilk illərində Azərbaycan dinamik inkişafa qədəm qoydu. Ölkəmizin paytaxtında abadlıq, quruculuq işləri başlandı. Bakının siması getdikcə təzələndi və gözəlləşdi. Bu gün şəhərimiz haqlı olaraq dünyanın inkişaf etmiş şəhərləri ilə müqayisə edilir.

Məhz bu illərdə yeni yaranmış “Bələdiyyə teatri”, “Pantomim teatri”, “Gənclər teatri”, “Yuğ teatri”, “Kamera teatri”, “Miniatür teatri” yüksək yaradıcılıq əzmi ilə özlərini təsdiqlədilər. Səhnə sənətinin üslub zənginliyi, janr, forma müxtəlifliyi axtarışlarını uğurla davam etdirdilər. Əlamətdar mədəni hadisə qeyd olunmalıdır ki, qırx il ərzində həll olunmayan Hüseyn Ərəblinski adına Sumqayıt Dövlət Musiqili Dram Teatrının bina problemi köklü şəkildə öz həlli yolunu tapıb. Həmçinin, İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrının uzun müddət binasızlıq şəraitində olan həyatına son qoyuldu və bina ilə təmin edildi. Əlavə olaraq onu da qeyd etmək vacibdir ki, Azərbaycana xarici dövlətlərdən 30 nəfər xoreoqraf, baletmeyster, rejissor, rəssam tamaşa hazırlamaq üçün dəvət olunmuşlar.

Ölkəmizdə müstəqillik əldə edildikdən sonra yaranan teatrlara biraz da diqqət çəkərək, istedadlı aktyorları olan, kifayət qədər tamaşaçı kütləsi toplaya bilən Pantomim teatri haqda qeydlər etmək istərdim. Pantomim teatrının əsasını Xalq Artisti Bəxtiyar Xanızadə qoyub. Bu teatr Gənc Tamaşaçılar teatrının nəzdində teatr studiyası kimi fəaliyyət göstərmiş (1994-2000) dövlət statusu alandan bu günə kimi fəaliyyətini davam etdirmişdir.

1992-ci il müstəqillik dövründə yaradılan teatrlarımızın sırasına Xalq Artisti Amaliya Pənahovanın yaratdığı və rəhbərlik etdiyi Bakı Bələdiyyə teatri da aiddir. Yaşlı nəsillə yanaşı gənc istedadların da bu teatrın repertuarında C.Məmmədquluzadə, N.Nərimanov, Altay Yusifoğlu, N.Hikmət, C.Cabbarlı, Anar, Elçin, Qubad Səid, Süleyman Rəşidi, Əziz Nesin kimi bir çox əcnəbi və milli yazıçıların əsərləri yer almışdır.

Yeni forma və məzmun, estetik üslub axtarışları ilə diqqət çəkən sənət ocaqlarından olan Yuğ teatrının fəaliyyəti də teatr həyatında xüsusi diqqət çəkir. Yuğ teatri öz fərqliliyi ilə seçilir. Psixosof nəzəriyyəsinə əsaslanan yuğçuluq mərasim estetikasını mərhum rejissor V.İbrahimoğludan sonra da onun davamçıları yaşatmaqda davam edirlər. Amma etiraf etməliyik ki, V.İbrahimoğlu kimi orijinal ideyaları olan, Yuğu standart teatr anlayışından bir ritual məkanına çevirən yeni bir rejissor fəaliyyəti hələ müşahidə edilmir. Yuğun gələcək taleyi haqda “Ağın qardaşı” filmindəki arxiv səs yazılarından rejissorun belə bir fikri səslənir. O deyir ki, “Heç kim heç kimə hamar yol vəd etmir, yollar enişli-yoxuşludur. Gənclərə özlərini sınağa şərait yaratmalıyıq. “Yuğ” teatrının maraqlı, eyni zamanda fərqli cəhəti budur ki, tamaşaçı yarım saat öz ruhu, hissləri ilə baş-başa qala bilir. Bütün mətləblər intuitiv olaraq qəbul olunur. Bəzən tamaşadan anladıklarını ifa-

də etməyə çətinlik çəkirsən, amma hiss edirsən ki ruhun lazımı qidanı almışdır.”

1989-cu il mart ayının 27-də Akademik Milli Dram Teatrında baş rejissor vəzifəsindən ayrılan Hüseynağa Atakişiyev elə həmin ildə Gənclər teatrını açır. Hüseynağa Atakişiyev xeyli istedadlı cavan aktyorları bura cəlb etmişdir. Yusif Səmədoğlunun eyni adlı romanı əsasında qoyulmuş “Qətl günü” tamaşası teatrın ilk işi olur. Rejissor 157-dən çox tamaşaya quruluş vermiş eləcə də 20-dən artıq xarici dramaturqların pyeslərini tərcümə etmiş televiziya və kütləvi tamaşalar üçün ssenarilər yazmışdır. H. Atakişiyev quruluş verdiyi tamaşalarda musiqiyə böyük önəm verirdi. O, Aydın K. Azim, Cavanşir Quliyev, Emin Sabitoğlu, Adil Bəbirov kimi Azərbaycanın görkəmli bəstəkarları ilə iş birliyi edirdi. H. Atakişiyevin aktyor fəaliyyəti də olmuşdur. Aktyor kimi 57-dən çox tamaşa və kinolarda rol alıb. Misal olaraq, “Üzeyir ömrü” filmində Üzeyir Hacıbəyli, “Ac həriflər” film tamaşasında artist obrazını demək olar.

1993-cü ildə teatra Dövlət statusu verilir. H. Atakişiyev 17 il “Gənclər teatri”na rəhbərlik edib. 2006-cı ildə yazıçı-dramaturq Firuz Mustafanın “Qara qutu” pyesini tamaşaya hazırlamışdır. Amma çox təəssüf ki, tamaşanın premyerasına baxa bilməmişdir.

Ötən illərin 90-cı illərində yaranan teatrlardan biri Bakı Kamera teatridir. Yaradıcısı isə vaxtilə Rus Dram Teatrında işləmiş rejissor Cənnət Səlimovadır. Bakı Kamera Teatrı sanki XXI əsrin klassik teatr modeli kimidir. Kamera teatrının zalı kiçik və yığcamdır. Kamera teatrında klassik rus əənənələrini müşahidə etmək mümkündür. Demək olar Kamera teatrının daimi tamaşaçıları heç bir tamaşada zalı boş qoymurdular. Kamera teatrında ilk tamaşa C. Məmmədquluzadənin “Danabaş kəndinin əhvalatları” povestinin motivi əsasında “Məkkəyə yol” tamaşası oldu. Daha sonra teatrın repertuarında həm milli həm dünya klassikasının əsərləri yer aldı. Bu tamaşaların siyahısına “Otello” (Şekspir), “Sən məni atmazsan ki?” (C. Steynbek), “Hekayəti xırs quldurbasan” (M.F. Axundzadə), “Skapenin kələkləri” (Molyer), “Qodo həsrətində” (S. Bekket), “Şeyx Sənan” (H. Cavid), “Aydın” (C. Cabbarlı) aiddir. 2009-cu ildən Bakı Kamera Teatrı Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrına birləşdirilir.

1993-cü ildə Miniatur teatri fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. Bu teatrın bədii rəhbəri İlham Namiq Kamal onu yaradarkən körpü kimi gördüyü gənc istedadların bu səhnədə yaradıcı təcrübəsinə keçərək digər yaradıcı məkanlarda yer almalarını müsbət dəyərləndirdiyini qeyd edir. O, rəhbərlik etdiyi teatri müəyyən mənada əvvəlki sənət əənələri davam etdirən bir məkan kimi təsəvvür edir.

Beləliklə, bir çox teatrlar mövcuddur ki öz fəaliyyətini müstəqilliyimizə qədəm qoyduğumuz illərdə başlayıb və uğurla indiki zamanımızadək davam etdirir. Dövlətimiz müstəqillik əldə etdikdən sonra bütün sahələr eyni zamanda teatr sənəti də sürətlə inkişaf etdi. Düşünürəm ki, incəsənətimizdə fərqli inkişaf modeli üzrə daha böyük nailiyyətlər və yeniliklər öz əksini tapacaqdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Xalq qəzeti, 9.05.2017
2. Rəhimli İ. Azərbaycan teatr tarixi, Bakı 2004
3. Rəhimli İ. Azərbaycan teatr tarixi, Bakı 2017
4. Rüstəmli A. Cəfər Cabbarlı əsərləri I cild, Bakı 2005
5. Vəliyev Ə. Teatr sənətimiz: dünən, bu gün, sabah...
6. Məmmədov M., Nemətov Z. Rejissor işi haqqında Elm və təhsil, Bakı 2014
7. Əfəndiyev T. Mədəniyyətdə tarixilik və müasirlik
8. İsmayılov İ. A. İskəndərovun teatrı. Bakı, Mars-Print 2001.
9. İsmayılov İ. Zaman Rejissor Poetika. Bakı, Elm, 1999.
10. Əlizadə M. Teatrda seyr və seyr. Bakı, Vətən, 1998.
11. Rəhimli İ. Azərbaycan Teatr tarixi. Nəş.2005.
12. Rəhimli İ. Akademik milli dram teatrı. Bakı, Poliqrav, 2002.
13. Kərimov İ. Azərbaycan peşəkar teatrının tarixi və inkişaf mərhələləri. 2. Bakı, Maarif, 2002
14. Rüstəmli A. old.525.az, Bakı 2016
15. Məmmədli C. info@milliarxiv.gov.az

Шахла Гейдарли

Модель развития азербайджанского театра в период независимости

Резюме: Азербайджанское театральное искусство, имеющее величие традиции, проходит испытание историей периода независимости. За этот период была проделана значительная работа по усилению законодательства в этой сфере. В первые годы независимости Азербайджан вступил в динамичное развитие. В столице нашей страны начались работы по благоустройству, строительству. Облик Баку все больше обновлялся и украшался. Сегодня наш город по праву сравнивают с развитыми городами мира. Таким образом, существует множество театров, которые начали свою деятельность в годы нашей независимости и успешно продолжают свою деятельность по сей день.

Ключевые слова: театр, независимый, режиссер, спектакль, актер, национальный, сцена, пьеса, культура.

Shahla Heydarli

Development model of Azerbaijani theater during independence

Summary: Azerbaijani theatrical art, which has a great tradition, goes through the history of the period of independence. During this period, significant work has been done to strengthen the legislation in this area. In the first years of independence, Azerbaijan entered a dynamic development. In the capital of our country began construction and construction work. The face of Baku was gradually updated and decorated. Today our city is rightly compared with the developed cities of the world. Thus, there are many theaters that began their activity in the years of our independence and successfully continue their activity on this day.

Key words: Theater, independent, director, performance, actor, national, stage, play, culture.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 20. 02. 2021

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 05. 03. 2021

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 14. 03. 2021

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı: sənət-şünaslıq üzə fəlsəfə doktoru Elçin Cəfərov